

ЗА ПРИЛОЖЕНИЕТО НА МИСЛОВНИТЕ КАРТИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА В ГОРНИЯ КУРС НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Елеонора Иванова-Великова

Природо-математическа гимназия „Васил Друмев“ – Велико Търново

Резюме. Мисловните карти са интелектуални карти, те са начин на организиране на информацията. Тръгвайки от една централна идея, се извеждат разклонения към ключови думи, свързани по определен начин. Така се достига до нови идеи и се подпомага запомнянето. Подходящи са при организиране на мозъчна атака, подготовка на доклад, обобщение на изучаван материал. При изработването на мисловните карти може да се използват не само думи, но и образи символи, които увеличават възможностите на мозъка да запаметява, създава се възможност за умствена релаксация.

Keywords: problem; Bulgarian language and literature; cognitive maps; curricula; mind maps

Върху бял лист (A4) в центъра се разполага образът на проблема – централната идея. От центъра излизат дебели разклонения с надписи – те са главните раздели на картата. Основните разклонения имат подразклонения, свързани с ключови думи. Желателно е да се използват печатни букви. По възможност се вмъква разнообразна визуална декорация – форми, цветове, обем, шрифт, изображения. В процеса на работа с мисловни карти учениците изработват индивидуален стил. Картите са удобен начин за изобразяване процеса на мислене с помощта на схема. Могат да се използват като помощно средство за обучение. Те представят визуално мисловния процес и са популярни като творческа, иновативна и ефективна техника.

Методът на мисловните карти е разработен от британския психолог Тони Бюзан („Твоят ум може всичко“). Чрез него информацията се визуализира, създават се асоциации между думи, фигури, цветове и др. Обектът, за който се съставя картата, се поставя в центъра. Основните разсъждения излизат от централното понятие като клони, второстепенните теми също се изобразяват като разклонения на клоните от по-високото ниво. Клоните се свързват в мрежовидна структура. Желателно е да се използват поне три различни цвята.

Добавянето на изображения подпомага увеличаването на възможностите за асоциации.

Мисловните карти трябва да са красиви, артистични, цветни. Използването им може да увеличи ефективността при обучението с 15% в сравнение с използването на традиционните средства за водене на записки. Този метод е подходящ за подготовка на ДЗИ, като помощно средство за активно обучение, за генериране на идеи и мозъчна атака, за творческа изява. Систематизират обемна информация в кратка и лесна за запомняне форма, те са средство за подобряване на паметта и мисловния процес; подходящи са за художествен анализ в часовете по български език и литература в горния курс. Мисловните карти могат да бъдат създавани ръчно или с помощта на софтуерни приложения.

В настоящия текст са представени наблюденията от ръчно изработени карти, направени в учебните часове от учениците в ПМГ. Предимствата им са, че са кратки, интересни и пестят време. Линейният подход е скучен, а мисловните карти представят цялата информация на един лист, разглеждат връзките между понятията. Подпомагат провеждането на мозъчна атака и визуализацията на всякакъв тип информация.

Този метод на Бюзан може да бъде използван за изучаване на граматични правила, като подготовка за структурата на есето, при подготовка на презентация; за реализиране на идеи за мозъчна атака, за решаване на проблеми. Асоциациите се записват с една-две думи, прибавят се ключови думи, символи, изображения. Работата с мисловни карти е по-интересна и забавна, отколкото стандартните диаграми и таблици. Асоциирането на идеи отразява пътя на мисълта, повишава се нивото на интерес към съдържанието на художествения текст. Създаването на такива карти стимулира въображението и асоциациите, позволява гъвкавост и свобода. Тони Бюзан разработва този метод още през 1970 година (на англ. *mind map*), представя единство от сплетени символи, а не по традиционния линеарен начин. Мисловната карта е мрежа от концепции и идеи, които се надграждат над една ключова дума в средата на диаграмата. Бюзан е един от най-големите специалисти в областта на визуалното мислене. Книгите и продуктите му са използвани в над 150 държави и са преведени на повече от 30 езика.

Картите са графичен инструмент, който дава възможност по креативен начин да изразим нашите мисли и идеи, могат да бъдат приложени в различни аспекти от живота. Те са начин за изразяване на мисловни пътеки, картини, асоциации, съществуващи в мозъка ни. Стимулират двете основни функции, описващи езика на мозъка – асоциациите и въображението. Обучението по български език и литература в училище трябва да бъде съобразено с ДОИ, с основните ядра и стандарти, но и да предлага иновационни подходи и техники, с които да се мотивират учениците за четене и за активно участие в учебните часове.

Прилагането на асоциативния подход в обучението по литература в гимназиалния курс за формиране на художествени асоциации е особено важно. Чрез него учениците могат да се докоснат по-пълноценно до същността на художествения текст и да търсят закодираната информация в междутекстовото пространство. Прилагането на асоциативния подход до голяма степен развива асоциативното мислене, наблюдателността и интереса към непознатото познато. Поставя ученика в позициите на изследовател и новатор, той е читател, тълкувател и автор на текста.

В психологията чрез асоциацията се осъществява връзка между елементите на съзнанието. Генерирането на тривиални асоциации не повишава активността на творческото търсене, асоциативният подход е вид провокация към художествения текст. Асоциацията по сходство развива въображението, генерира идеи и превръща ученика от обикновен читател в сътворец. Аристотел обяснява паметта чрез асоциацията, Дейвид Юм и Дейвид Хартли издигат принципа на асоциативното учене, а според Джеймс Мил няколко идеи могат да се слейт в едно. Когнитивната психология разглежда паметта като асоциативна мрежа от идеи, а не като умствени способности. Художествените асоциации се пораждат в процеса на четенето на художествен текст.

Според В. Ф. Асмус четенето е творчески процес, труд и творчество, а според Б. С. Мейлах четенето не е творчество, може да се говори само за степен на активност на художественото възприятие, за личностна субективна окраска на възприеманите образи, за възникващи попълтни асоциации. Компонентите на психиката участват и в художественотворческия процес, което говори, че четенето има голяма близост с творчеството. Според Ю. Лотман езикът на художествената литература може да се възприема като „вторично моделираща знакова система“, като „надезик“ (метаезик). Именно този език развива асоциативното мислене на учениците и отвежда към формирането на художествени асоциации.

Ако учителят успее да формира у учениците умение за разчитане на кодовете, за овладяване на определени техники и стратегии на четене, на вникване в контекста на художествената творба, то общуването с текста ще бъде по-пълноценно и ще носи удовлетворение. Представянето на литературната творба като дискуссионен обект провокира стремежа на учениците да търсят своята истина и да защитават своята позиция.

Мисловните карти обхващат пълния набор от кортикални умения – думи, картини, цифри, логика, ритъм, цветове и пространство. Те са бърз и лесен начин за записване и възпроизвеждане на информацията, помагат за по-бързото възникване на нови творчески идеи. Методът на Тони Бюзан представя уникална система за подобряване на мисленето, която помага за запаметяването, за генерирането на нови идеи, за постигане на творчески успехи. Мисловната карта има способността да приема всичко, което сетивата улавят, да задържа

информация, да анализира зависимости, връзки, да стимулира творчески процеси, да проследява интелектуалните функции на мозъка. Тя е лесен начин за предаване и възприемане на идеи, за организиране на мисловния процес.

Използването на художествени мисловни карти способства за развитието на творческото мислене и намалява стреса, те отключват целия потенциал на мозъка и протичащите в него мисловни дейности. Активират различни аспекти от начините, по които възприемаме, асоциираме и представяме информацията. Имат типична дървовидна структура, защото това е и начинът, по който работи мозъкът. Изследванията показват, че използването на мисловни карти увеличава капацитета на мислене, паметта и уменията за учене. Както всяко изкуство, така и изкуството на мисловното картиране разширява границите на човешкото мислене.

Всяка мисловна карта е потенциално безкрайна, което разкрива неограничената асоциативна и творческа природа на човешкия мозък. Наблягане е един от основните фактори за усъвършенстване на паметта и творческото мислене. Централното изображение привлича вниманието на очите и мозъка. Използването на изображения създава стимулиращ баланс между визуалните и езиковите умения на учениците и подобрява зрителните им възприятия. Цветовете стимулират паметта и творческата мисъл, правят по-атрактивни изображения. При изработването на мисловните карти се използва синестезия (сливане на сетивата), включват се думи и изображения, стимулиращи зрението, слуха, обоняването. Използват се букви, линии, изображения с различни размери. Използването на асоциациите е фактор за подобряване на паметта и творческото мислене, те са ключът за човешката памет и интелигентност. Дават пространствена насоченост на мислите. Могат да се използват символи – кръгчета, триъгълничета, кръстчета или по-сложни символи. Всяка дума поражда нови асоциации.

Дължината на линиите е приблизително еднаква с дължината на думите – този закон улеснява асоциациите. Централните линии са по-дебели и дават сигнал на мозъка за важността на централните понятия; плътните линии са по-интересни за окото. Спазват се изискванията за мисловното картиране. Създаването на мисловни карти е процес на използване на визуални диаграми, които показват връзката между идеи и информация; те са нагледно помагало на мисълта, което може да бъде използвано за структуриране, анализ, разбиране, синтезиране, генериране на нови или съществуващи идеи. Мозъкът приема информацията чрез различни сетива и я обработва чрез асоциации и въображение – т. нар. лъчисто мислене. Всяка дума, образ, звук поражда в ума ни верига от асоциации. Прибавянето на цветове, линии, символи увеличава обема на запомнената информация, тъй като в обработването ѝ участват и двете полукълба на мозъка.

Мисловните карти могат да се използват както в процеса на обучение по литература, така и във всички области на живота, където по-ефективното учене и по-ясното мислене увеличават успеваемостта и разкриват неограничения

асоциативен и творчески потенциал на човешкия мозък. Основно значение при този подход имат ключовите думи и ключовите образи. Могат да се използват и групови мисловни карти, които да обединят в себе си асоциациите на много участници и така да разширят възможностите и решенията по дадената тема. Визуалният характер на картите ги прави изключително полезни като начин на изразяване и обмисляне на сложни проблеми.

Английският психолог Т. Бюзан е използвал тази технология, за да помага на деца, които имат затруднения при изразяването в писмена или устна форма. Чрез нея учениците усвояват големи количества информация по лесен и забавен начин, създават свой персонален учебник, към който могат да се връщат, когато имат нужда от преговор. Мисловната карта е подходяща при изучаването на романи, стихотворни текстове, улеснява както процеса на преподаване, така и процеса на учене, помага за синтезирането на голям обем информация по една тема или една идея. Информацията се съхранява в мозъка чрез различни пътеки и всяка от тях може да доведе до разгръщане на цялостната картина.

Мисловната карта развива зрителната памет. Ако пишем линейно по стандартния начин, използваме предимно функции от лявото полукълбо, а с мисловната карта – и двете полукълба. Този метод онагледява паспорта на художествената творба, представя йерархично информацията чрез използване на асоциации между думи, фигури, цветове, пространственост. Целта е да се достигне до положителната и отрицателната страна на конфликта като явление и ситуация. В процеса на работа учениците се справят добре и следят с интерес поведението на съучениците си. Опитват се да дават оценка и самооценка, както и да осъществяват самоконтрол в работата си; научават се кратко и ясно да изразяват собствената си позиция.

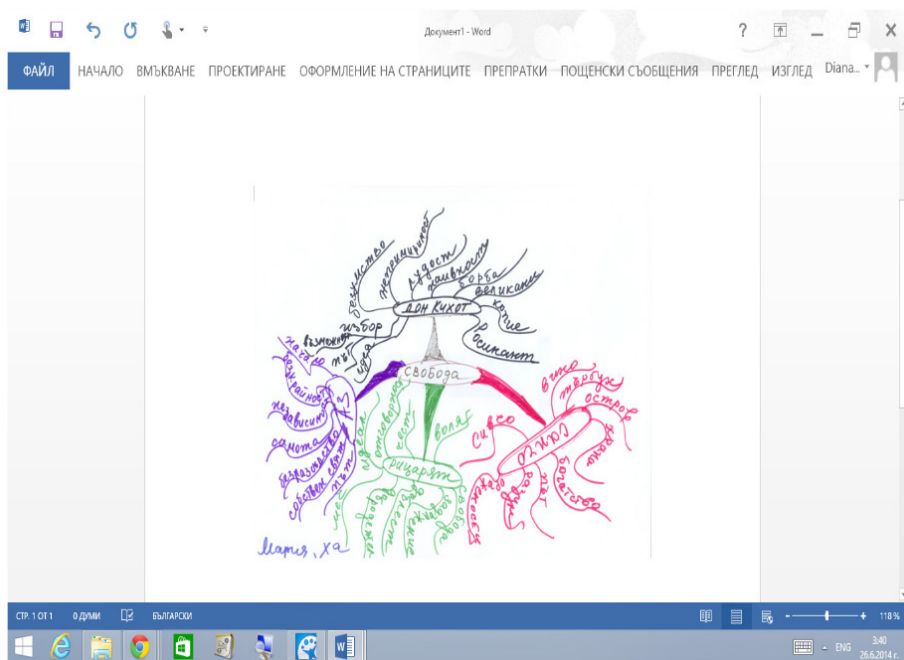
С мисловните карти в процеса на обучение се постига изпълнението на следните цели:

- повишаване качеството на знанията и уменията на учениците и личностно развитие;
- активно придобиване на познания чрез собствени усилия;
- изявяване на творческите способности и развитие на въображението;
- създаване на положително отношение към ученето и умствения труд.

В процеса на работа учениците от Х клас получиха следните задачи.

Задача 1: чрез мисловна карта разкрийте любовта като чувство в стихотворенията „На Ема“ от Дж. Байрон, „Философия на любовта“ на П. Б. Шели и „На А. К.“ на А. С. Пушкин. В центъра на листа се поставя проблемът – любовта. Учениците показват умение за откриване на понятията, с които се асоциира любовното чувство в трите художествени творби. Върху мисловните карти работят над 150 ученици от шест класа (фиг. 1). В доклада представям по една карта, свързана с конкретната задача.

Задача 3: представете с мисловна карта свободата като категория в романа „Дон Кихот“ на М. Сервантес и в реалния живот (фиг. 3).



Фигура 3. Свобода

Учениците правят цветна карта на своите асоциации. Асоциират червения цвят с чувства като: любов, омраза, обич; с качества като: борбеност, властолубие, упоритост. Белият цвят свързват асоциативно с чистота, невинност, добродетел; с радост, величие, тържественост, празнота, примирение. Черният цвят масово се асоциира с нещастие, болка, скръб, завист, злоба, мрачни мисли, избухливост, невъздържаност. Жълтото е цветът на усмивката, но и на есенното настроение, тъгата, отегчението. Някои го съотнасят с ревност, изневяра, завист. Синият цвят символизира простора в душата, вяръност, добронамереност, постоянство, целомъдрие, честност. Зеленото се свързва с младостта, спокойствието, тишината, надеждата, веселието, несъвършенството. Сивото се асоциира с пресметливост, несигурност, самота, недоверчивост, празнота и др.

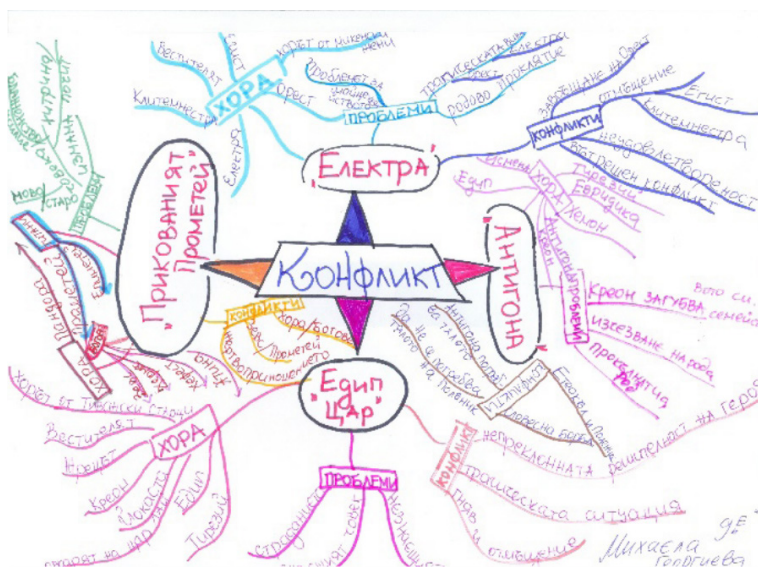
На учениците от IX клас бяха възложени следните задачи.

Задача 1: чрез мисловна карта предайте асоциативно значението на хората, боговете, конфликтите и проблемите в „Илиада“ на Омир (фиг 4).



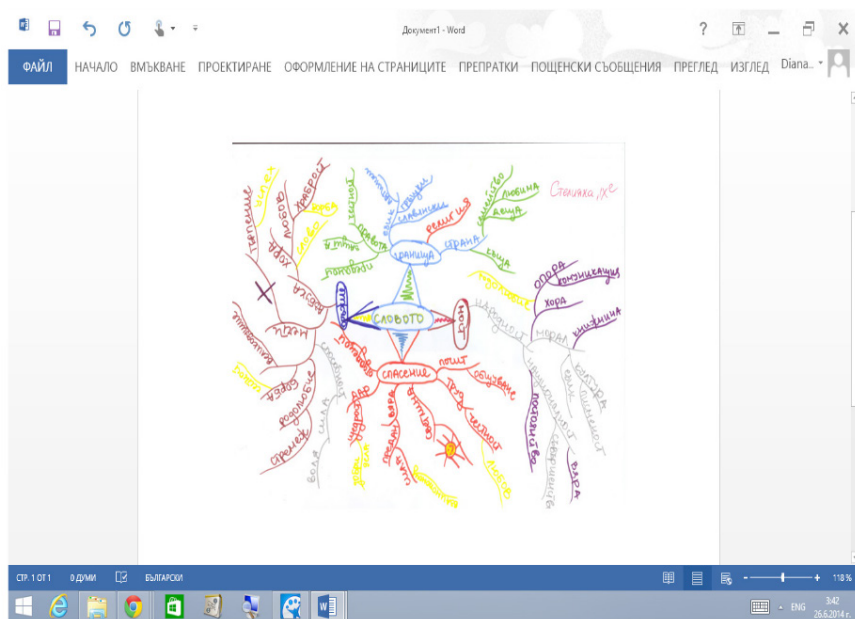
Фигура 4. Илиада

Задача 2: чрез мисловна карта разкрийте същността на конфликта в четирите древногръцки трагедии: „Електра“ на Еврипид, „Антигона“ и „Едип цар“ на Софокъл и „Прикованият Прометей“ на Есхил (фиг. 5).



Фигура 5. Конфликт

Задача 3: чрез мисловна карта представете мястото и значението на словото като граница, мост, спасение и оръжие в произведенията на старобългарската литература („Пространното житие на Кирил“, „Проглас към Евангелието“, „Азбучна молитва“, „За буквите“, „Беседа против богомилите“ и др. (фиг. 6).



Фигура 6. Слово

Учениците работят с интерес и представят по един нестандартен начин своите познания в учебните часове. Асоциативният подход в обучението по литература е достатъчно надежден и необходим за развиване на асоциативно мислене и за формиране на първични и вторични асоциации.

Мисловните карти са подходящи за работа както при изучаването на самата литературна творба, така и при годишен преговор или преговор върху раздел. Мисловните карти представят по един по-нестандартен начин паспорта на творбата, може да се използват и при анализ на художествения текст на стихотворната творба – да се посочат тропите, фигурите, основните мотиви, темата, идеята, композицията, жанрът и др. Подходящи са и за по-големи творби, като романите „Под игото“, „Тютюн“, „Железният светилник“ и др. Развиват асоциативното мислене на учениците, дават по-голяма свобода на въображението, правят часовете по литература по-интересни и по-ползотворни.

Методът на мисловните карти не е широко застъпен в обучението по литература в горния курс на средното образование, но той има своите предимства и своето бъдеще.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Недялков, А. Приложение на мисловните карти в управлението на проекти. Сборник доклади от „Международна научна конференция „Управление на проекти“.
2. Сидор-Рангелова, И. Научи за 7 часа. Как се правят мисловни карти – електронна книга, <http://biblio.bg/>

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Asmus, V. F. (1978). *Cheteneto kato trud i tvorchestvo*. Vav: T. Chakarov i T. Stoykova. *Vazpriemane na literaturnoto proizvedenie, Sbornik statii*. Sofia. [Асмус, В. Ф. (1978). Четенето като труд и творчество. Във: Т. Чакъров и Т. Стойкова. *Възприемане на литературното произведение, Сборник статии*. София].
- Byuzan, T. (2010). *Tvoyat um mozhe vsichko. Mislovni karti*. Sofia: SoftPres. [Бюзан, Т. (2010). *Твоят ум може всичко. Мисловни карти*. София: СофтПрес]
- Lotman, Yu. (1992). *Kultura i informatsiya*. Sofia [Лотман, Ю. (1992). *Култура и информация*. София].
- Liotar, Zh. F. (1996). *Postmodernata situatsiya*. Sofia [Лиотар, Ж. Ф. (1996). *Постмодерната ситуация*. София].
- Stefanova, M. (2005). *Pedagogicheskata inovatsiya*. Sofia: Petekston. [Стефанова, М. (2005). *Педагогическата иновация*. София: Петекстон.]
- Shtekin, G. (2004). *Vizualna psihodiagnostika*. Sofia: Faber [Щекин, Г. (2004). *Визуална психодиагностика*. София: Фабер].
- Vasileva, B. (2004). *Pedagogicheski varianti za provokirane interesa na uchenitsite kam hudozhestvenata tvorba. Obrazovanie i kvalifikatsiya*, 6 [Василева, Б. (2004). Педагогически варианти за провокиране интереса на учениците към художествената творба. *Образование и квалификация*, 6].

FOR THE APPLICATION OF MIND MAP TO STUDY LITERATURE IN UPPER SECONDARY EDUCATION STAGE

Abstract. The report examines a problem that is poorly understood and least used in the teaching of Bulgarian language and literature. The method of cognitive maps is introduced by Tony Byuzan and used in other countries. In our country it is not so widely practiced. Its use in the teaching of literature in upper allows students to learn more easily curricula, to develop their creative skills to provide primary and secondary associations, to have fun. Mind maps help the development of learning skills and a good helper and activator of memory. They develop visual memory and activate the both cerebral hemispheres. They present information using hierarchical associations between words, phrases, colors, space. They are suitable for learning verse and prose text, in the presentation of a literary movement, in the comparative analysis, in the interpretation of certain artistic idea. They complement and illustrate the passport of the literary work. Mind maps facilitate both teaching and learning, help for the synthesis of large amounts of information on a theme or an idea. Group cards could be used as well – they unite in themselves associations of many players, generate new ideas, make literature interesting course, allow for creativity. They create a positive attitude towards learning and intellectual labor, presented an unusual approach to the literary text. In this report the application model of mind maps was made by students in class. Associative approach in teaching literature is sufficiently reliable and necessary for the development of associative thinking young people.

✉ **Ms. Eleonora Ivanova-Velikova**

High School of Mathematics and Natural Science „Vasil Drumev”

10, Vela Blagoeva Str.

5000 Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: pmgvt@abv.bg